

Review Paper

A critical analysis of Peter Winch's epistemological foundations in intercultural communication

Davood Rahimi Sojasi^{1*}, Mojtaba Akhoondi²

Received: Jan. 20, 2024; Accepted: Aug. 14, 2024

ABSTRACT

The foundation of modern sciences on absolute and fundamental philosophies, or in other words, the construction of supplementary philosophies, represents an approach that the scientific community in the West has pursued in recent decades. This pursuit is such that it attributes part of its scientific superiority and dominance to the extension of those absolute philosophies into new sciences. Among those who have successfully engaged with this extension, emphasizing the field of sociology, is Peter Winch, who has managed to philosophically enrich this discipline. The main question of this research is: What are Peter Winch's epistemological foundations in intercultural communication? The method employed in this study is qualitative, with an interpretive approach and an analytical-critical perspective. According to Winch, since rules are inherently social, understanding the actions of others and various cultures requires the comprehension of governing rules. He also asserts that there is no meta-language or meta-rule encompassing all. Winch views rationality standards as arising from diverse life forms and social contexts, thus considering rationality standards to be multiple and non-comparable. He argues that each culture possesses its own specific rational evaluation criteria, where deviation from these rules undermines rationality. In his view, standards and rules do not qualify as criteria until they are elevated to a social level. Essentially, Winch emphasizes social rules while denying private language and rejecting transcultural rationality. He believes that to understand human actions and diverse cultures, one must recognize the governing social rules. He contends that there is no overarching meta-language or meta-rule that encompasses all rules, and that rationality standards depend on varied life forms and social contexts. This implies that rationality cannot be uniformly assessed across different cultures; each culture has its unique criteria for rational evaluation. Deviating from these rules can lead to a loss of rationality. Therefore, Winch underscores the importance of social rules and rejects private language and transcultural rationality, asserting that standards and rules are only recognized as such when elevated to a social level.

Keywords: Intercultural Communication, Interpretivists, Epistemological Foundations, Rationality

1. Assistant Professor of Culture and Communication, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran

* Corresponding Author

✉ d.rahimi@shahed.ac.ir

2. Adjunct Professor, Department of Social Studies, School of Humanities, Jamiat-ul-Mustafa, Qom, Iran

✉ majtaba_akhoondi@miu.ac.ir

INTRODUCTION

Although Winch was an English philosopher, he chose topics for study that were more aligned with German philosophers than his own predecessors. He specialized in three areas: ethics, philosophy of religion, and philosophy of social sciences, heavily influenced by Wittgenstein. His fame largely stems from his book "The Idea of Social Science and Its Relation to Philosophy," which is considered one of the most significant classical works in the philosophy of social sciences. Winch is regarded as a prominent interpreter of Wittgenstein, an Austrian philosopher and a foremost student of Russell. He believed that this conception of philosophy is primarily a reaction against the idea that a philosopher is an omniscient figure competing directly with science to construct or refute scientific theories based on pre-experimental reasoning. This notion aligns with Hegel's detailed explanations regarding casual and scientific thoughts (Winch, 1993, 12). For instance, Hegel argued based on Platonic a priori knowledge that there cannot be more than seven planets for philosophical reasons—a claim coinciding with the discovery of a planet in 1801 (Hall et al., 1997). Winch posits that while philosophy is not anti-science, it stands against claims of hyper-science by rejecting any form of pre-experimental reasoning. Although such rejections are commendable in science, they are deemed appropriate in philosophy (Winch, 1993, 13). In essence, scientists examine specific real processes and cause-and-effect relationships among objects; philosophers address the nature of reality in general terms. Thus, a philosopher's inquiry into what reality is cannot be answered through empirical investigation; rather, it involves understanding humanity's relationship with reality—a question that transcends mere science because it is conceptual (Winch, 1993, 40). The primary question in this research is: What are Peter Winch's epistemological foundations in intercultural communication?

METHODOLOGY

The method used in this research is qualitative with an interpretive approach and an analytical-critical perspective aimed at extracting epistemological foundations from Peter Winch's perspective through primary sources (in Latin) before analyzing and interpreting them.

FINDINGS

Winch considers natural phenomena as law-bound and social phenomena as rule-bound; these social phenomena exist only as long as our established rules do. He accepts only social rules; meanings are established based on governing rules over social life and change accordingly. These internal relationships reject causality discussions while presenting a different order compared to natural sciences. This internality and multiplicity of language games lead to varying standards of rationality that are non-comparable. Each scientific or magical life form has its own criteria for rationality without any overarching language for judging among these diverse standards. Drawing from Wittgenstein's ideas on relativism and incomparability of rationality standards, Winch argues that understanding actions

from others living under different rules—such as magical or religious actions—and comprehending other cultures can only be achieved by recognizing their governing life rules; there exists no meta-language or meta-rule containing these multiple standards. Winch viewed actions as rule-bound while considering the rules as emerging from diverse social lives; he also regarded rationality standards as multiple and incomparable with other life forms. Thus, it is essential first to identify which discourse or paradigm or language game an action belongs to before defining rationality for that action based on its specific criteria. He sees various life forms possessing distinct rationality standards derived from their lifestyles intertwined with their social contexts—something not transcendent—and until elevated to a societal level does not constitute a standard at all. However, this pluralism in rationality does not necessarily lead to absolute relativism; he believes every culture has its own rational criteria ultimately providing a basis for distinguishing between rational and irrational actions.

CONCLUSION

In Winch's view, every form of life has its own criteria, logic, and rationality, and within the framework of a language game, there is no incommensurability, and within this framework, logical and rational actions can be distinguished from irrational ones, and of course, these criteria are situational and contractual and have their roots in the social context. Therefore, Winch considers rule-based (social rules) to indicate the rationality of that action, and does not accept meta-rationality to evaluate other cultures, and the rationalities of different cultures are incomparable, and each culture can be evaluated solely by the rules and language of that culture. In his view, rationality must be identified in a context that is condemned to the prevailing social rules, and whoever leaves the circle of the prevailing rules enters a new form of life, new rules, and a new game.

NOVELTY

The present article is not only a comprehensive article and, so to speak, first-rate science, but also attempts to provide a direct and immediate reading of Winch's epistemological foundations by referring to first-hand sources, which are the two characteristics of the innovation and originality of the present research.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest has been declared by the author(s).

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Agassi, J., & Jarvie, I. C. (1977). *The Rationality of Dogmatism*. In Joseph Agassi & Ian Charles Jarvie (Eds.), *Rationality: The Critical View* (pp. 431-443).
- Alavinia, S. (2001). *Ma'refat šenāsi-ye riyāzi-ye Wittgenstein va Quine* [Epistemology of mathematics: Wittgenstein and Quine]. Tehran, Iran: Niloufar.
- Asayesh, H. (2006). *Osul va ravešhā-ye barnāmerizi-ye nāhiye'i* [Principles and methods of regional planning]. Tehran, Iran: Payām-e Noor Press.
- Bentham, T., & Cryb, I. (2015). *Falsafe-ye olum-e ejtemāi: bonyādhā-ye falsafi-ye tafakkor-e ejtemā'i* [Philosophy of social sciences: Philosophical foundations of social thought] (Sh. Mosama Parast, & M. Mottahed, Trans.). Tehran, Iran: Agah Press.
- Ebrahimpour, G. (2012). Raveš-šenāsi-ye andiše-ye ejtemā'i-ye Durkheim, Winch, & Allameh Tabatabai [Methodology of social thought of Durkheim, Winch and Allameh Tabatabai]. *Cultural Social Knowledge*, 103, 8-124.
- Esmāikhani, M. R. (2012). Mabādi-ye falsafi-ye "qavā'ed" dar olume ejtemā'i az Winch tā Davidson [Philosophical principles of "rules" in social sciences from Winch to Davidson]. *Javidān Khord*, 17(37), 37-57.
- Gellner, E. (1968). The New Idealism — Cause and Meaning in the Social Sciences. In I. Lakatos & A. Musgrave (Eds.), *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics* (Vol. 49; Pp. 377-432). Amsterdam: Elsevier.
- Gellner, Ernest. (1968). *The New Idealism — Cause and Meaning in the Social Sciences*. In Lakatos Imre & Musgrave Alan (Eds.), *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics* (Vol. Volume 49, pp. 377-432): Elsevier.
- Ghasemi, E., & Ebrahimzadeh, I. (2015). Arzyābi-ye šāxeshā-ye kāledi maskan šahri ba ruykarde towse'e pāydar [Assessment of the physical indexes of urban housing by sustainable development approach case study: city of Saman]. *Journal of Urban - Regional Studies and Research*, 7(26), 83-104.
- Hall, W.L.H. (1997). *Tārix va falsafe-ye elm* [History and philosophy of science] (A. Azarang, Trans.). Tehran, Iran: Soroush.
- Hollis, M. (1967). The Limits of Irrationality. *European Journal of Sociology* [Archives Européennes de Sociologie], 8(02), 265-271.
- Jarvie, I. C. (1972). *Concepts and society*. London: Routledge and K. Paul.
- Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

- Latifi, G. (2009). Barresi-ye tatbiqi-ye āraye raveš šenāxti-ye Max Weber va Peter Winch [Comparative study of the methodological views of Max Weber and Peter Winch]. *Jāvidān-e Xord*, 16(46), 75-105.
- Little, D. (2002). *Tabyin dar olum-e ejtemā'i* [Varieties of Rocioal explanation: an introductions to the philosophy of soual Science] (A. Soroush, Trans.). Tehran, Iran: Serat Cultural Institute.
- Mawens, H. (2000). *Darāmedi bar resāle-ye Wittgenstein* [Wittgenstein's Tractatus: an introduction] (S. Alavinia, Trans.). Tehran, Iran: Tarh-e Now.
- Paikin, R., & Ostrol, A. (1996). *Metāfizik va falsafe-ye mo'āser* [Metaphysics and contemporary philosophy]. Tehran, Iran: Human Sciences Research Institute.
- Panhai, G. (2017). Tabyin-e falsafe-ye yādگیری ba ta'kid bar nazariye-ye yādگیری-ye Winch [Philosophical explanation of learning with emphasis on Winch's learning theory]. *Research in Educational Systems*, 11(36), 181-208.
- Popper, K. R. (1949). Towards a rational theory of tradition. In F. Watts (Ed.), *The Rationalist Annual 1949* (pp. 36-55). London: Watts Reprint H.
- Sharifzadeh, R. (2013). Ašyā-ye fekri, ašyā-ye fiziki, Peter Winch va Thomas Kuhn [Thinking objects, physical objects, Peter Winch and Thomas Kuhn]. *Methodology of Humanities*, 19(74), 69-89.
- Taylor, C. (1982). Rationality. In M. Hollis & S. Lukes (Eds.), *Rationality and relativism* (1st ed., pp. 87-105). Cambridge, MA: MIT Press.
- Trigg, R. (1999). Aqlāniyat: Aqlaniyat-e elmi va etnomethodoloži [Rationality: Scientific rationality & ethnomethodology]. *Arghanon*, 15, 111-128.
- Winch, P. (1988). *The idea of a social science and its relation to philosophy*. New York: Routledge.
- Winch, P. (1993). *Ide-ye elm-e ejtemā'i va peyvand-e ān bā falsafe* [The idea of a social science and its relation to philosophy]. Tehran, Iran: Samt.
- Wittgenstein, L. (2000). *Dar bāb-e yeqin* [On certainty] (M. Hoseini, Trans.; 1st ed.). Tehran, Iran: Hermes.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

مقاله مروری

تحلیل انتقادی مبانی معرفتی پیتر وینچ در ارتباطات بین‌فرهنگی

داوود رحیمی سجاسی^{۱*}، مجتبی آخوندی^۲

دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۴

چکیده

بنای علوم جدید بر فلسفه‌های مطلق و بنیادین یا به تعبیری ساخت فلسفه‌های مضاف، رویکردی است که جامعه علمی غرب در دهه‌های اخیر به دنبال آن است؛ به نحوی که برتری و تفوق علمی خود را تا حدی مدیون امتدادبخشی آن فلسفه‌های مطلق در علوم جدید می‌داند. در این میان، پیتر وینچ از جمله افرادی است که توانسته با این امتدادبخشی با تأکید بر حوزه جامعه‌شناسی، این دانش را از فلسفه‌مند نماید. پرسش اصلی این مقاله این است که مبانی معرفتی پیتر وینچ در ارتباطات بین‌فرهنگی چیست؟ روش استفاده شده از نوع کیفی، با رویکرد تفسیری و با نگاه تحلیلی-انتقادی است. به عقیده وینچ از آنجا که قواعد لاجرم اجتماعی‌اند، برای فهم کنش دیگران و فرهنگ‌های گوناگون باید قواعد حاکم بر آن را درک کرد. او معتقد است فرازبان و فراقاعده‌ای که دربرگیرنده تمامی قواعد باشد وجود ندارد. وینچ معیارهای عقلانیت را برخاسته از صورت‌های زندگی متکثر و بافت اجتماعی می‌داند و معیارهای عقلانیت را نیز متکثر و غیرقابل قیاس می‌داند. وینچ قائل است هر فرهنگی فقط معیارهای ارزیابی عقلانی خاص خود را دارد که تخطی از قواعد، عقلانیت را زائل می‌کند. از نظر او معیارها و قواعد تا به سطح اجتماعی ارتقاء نیابند، معیار محسوب نمی‌شوند. در واقع تأکید وینچ بر قواعد اجتماعی و انکار زبان خصوصی و رد عقلانیت فرافرهنگی است.

کلیدواژه‌ها: عقلانیت، تفسیرگرایان، ارتباطات بین‌فرهنگی، مبانی معرفتی

۱. استادیار فرهنگ و ارتباطات، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

d.rahimi@shahed.ac.ir ✉

* نویسنده مسول

۲. استاد مدعو، گروه مطالعات اجتماعی، مدرسه عالی علوم انسانی، جامعه‌المصطفی، قم، ایران

mojtaba_akhoondi@miu.ac.ir ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

وینچ^۱ فیلسوفی انگلیسی بود، اما بر خلاف سلف خویش موضوعاتی را برای مطالعه انتخاب می کرد که بیشتر مورد توجه فیلسوفان آلمانی بود. او در سه حوزه اخلاق، فلسفه دین و فلسفه علوم اجتماعی تبحر داشت و به شدت متأثر از ویتگنشتاین بود. شهرت او بیشتر به واسطه کتابش با عنوان ایده علم اجتماعی و پیوند آن با فلسفه است که یکی از مهم ترین آثار کلاسیک در حوزه فلسفه علوم اجتماعی به شمار می رود. وینچ از شارحان و مفسران معتبر ویتگنشتاین است. او فیلسوفی اتریشی و شاگرد طراز اول راسل، یکی از نوابغ فلسفه، بود. ویتگنشتاین در حیات فلسفی خود دو مرحله را طی کرده است و لذا منسوب به ویتگنشتاین متقدم و متأخر است (سلطانی، ۱۳۷۱، ۱۲۴).

وینچ در نقد فلسفه به عنوان پادو به جان لاک که مورد استناد حامیان این تفکر است می تازد. بر مبنای لاک، فلسفه فی نفسه سهمی در فهم ایجابی جهان ندارد و نقشی کاملاً سلبی به معنای رفع موانع فهم را دارد (وینچ، ۱۳۷۲، ۹). به بیان ویتگنشتاین متقدم، فلسفه نظریه نیست؛ بلکه فعالیتی جهت رفع تناقضات منطقی زبان است. لذا وینچ به نقد ویتگنشتاین متقدم و تمامی طرفداران مکتب تحصلی می پردازد. تحصلی ها معتقدند آنچه فلسفه باید در صدد آن باشد تحلیل است؛ اما نه تحلیل مد نظر راسل که برگرداندن جملات زبان معمولی به قضایایی است که دقیقاً نمایش صورت منطقی آنهاست؛ بلکه منظور از تحلیل، معلوم ساختن این است که کدام مسئله با استدلال ریاضی و منطقی و کدام مسئله با پژوهش های تجربی قابل پاسخگویی است (پایکین و استرول^۲، ۱۳۷۵، ۲۸۳).

از نظر وینچ این تصور از فلسفه اغلب واکنشی است در برابر این نظر که یک فیلسوف علامه است و بر این مبنای فلسفه در رقابت مستقیم با علم است و قصد دارد نظریه های علمی را بر اساس استدلال های پیشاتجربی بسازد یا رد کند. این نکته همان

1. Winch

2. Pycnogenol and sterol

تفکری است که در آرای تفننی و علمی نمای هگل به تفصیل توضیح داده شده است (وینچ، ۱۳۷۲، ۱۲). به عنوان مثال، از نظر هگل، بر اساس معرفت پیشینی افلاطونی، به دلایل فلسفی بیش از هفت سیاره وجود ندارد که اتفاقاً اظهار نظر او با کشف سیاره‌ای در سال ۱۸۰۱ هم‌زمان بود (لوئیس^۱، ۱۳۷۶، ۲۴۲).

به نظر وینچ، فلسفه اگرچه ضد علم نیست اما در برابر ادعاهای فوق علمی همانند رد هر گونه استدلال‌ات پیش از تجربه می‌ایستد. از نگاه او، اگرچه رد چنین استدلال‌هایی در علم ستودنی است، اما در فلسفه شایسته است (وینچ، ۱۳۷۲، ۱۳).

در واقع، عالم روندهای واقعی جزئی و علت و معلول‌های اشیا را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ حال آنکه فیلسوف با ماهیت واقعیت به نحو عام سروکار دارد. بنابراین، سؤال فیلسوف از چیستی واقعیت را نمی‌توان با کندوکاو تجربی پاسخ داد و معنایی که فیلسوف در آن معنا می‌پرسد «امر واقعی چیست» متضمن رابطه انسان با واقعیت است و همین نکته ما را به ماورای علم محض می‌برد؛ زیرا این پرسش تجربی نیست بلکه پرسش مفهومی است (سلطانی، ۱۳۷۱، ۴۰). پرسش اصلی در این پژوهش این می‌باشد که مبانی معرفتی پیترو وینچ در ارتباطات بین‌فرهنگی چیست و چه مشخصه‌هایی دارد؟

۲. پیشینه تحقیق

به‌رغم آنکه وینچ را می‌توان یکی از بنیان‌گذاران معاصر فلسفه مضاف دانست که فلسفه ویتگنشتاینی را در جامعه‌شناسی امتداد داده است و بر اساس آن یک جامعه‌شناسی نورا پدید آورده است که به گفته برخی تولید و تولد جامعه‌شناسی تفسیری را می‌توان به او نسبت داد، اما آنچنان که باید به آرای او در ایران پرداخته نشده است. آنچه از اندیشه‌های وی مورد خوانش قرار گرفته بیشتر مربوط به بخش دوم زندگی اوست آنجا که بعد از تأمل و فعالیت در فلسفه و معرفت، وارد جامعه‌شناسی شده است. لذا مقالات تولیدی مرتبط با او عبارت‌اند از: بررسی تطبیقی آراء روش‌شناختی ماکس وبر و

1. Lewis

پیتر وینچ (لطیفی، ۱۳۸۸)؛ تبیین فلسفه یادگیری با تأکید بر نظریه یادگیری وینچ (پناهی، ۱۳۹۶)؛ روش‌شناسی اندیشه اجتماعی دورکیم، وینچ و علامه طباطبایی (ابراهیم‌پور، ۱۳۹۱)؛ اشیاء فکری و اشیا فیزیکی، پیتر وینچ و توماس کوهن (شریف‌زاده، ۱۳۹۲)، همگی مربوط به نیمه دوم زیست علمی او یعنی جامعه‌شناسی و موارد مرتبط به آن بر اساس فلسفه‌ای که در نیمه اول عمر علمی‌اش یافت تولید کرده است. تنها مقاله‌ای که در عنوان خود به مبادی فلسفه اشاره کرده مقاله «مبادی فلسفی قواعد در علوم اجتماعی از وینچ تا دیویدسن» (اسمخانی، ۱۳۹۹) است که البته این مقاله هم همان‌گونه که از نامش پیداست باز هم به جامعه‌شناسی پرداخته است و تنها یک موضوع یعنی «قواعد» را مورد کنکاش قرار داده است. اشاره به کل مبانی و اینکه مبانی فلسفی و معرفت‌شناسی وینچ از بنیان چه مختصاتی دارد پرداخته نشده است.

اما این پژوهش درصدد است به بررسی رویکرد پیتر وینچ در فهم و تفسیر فرهنگ‌ها و قواعد اجتماعی بپردازد. لذا این مقاله با تأکید بر اهمیت قواعد اجتماعی در تحلیل رفتارهای انسانی، نشان می‌دهد که چگونه این قواعد بر عقلانیت و کنش‌های فرهنگی تأثیر می‌گذارند. رویکرد وینچ به ارتباطات بین فرهنگی به پژوهشگران کمک می‌کند تا از دیدگاه‌های مختلف به تحلیل تعاملات فرهنگی بپردازند. او با انتقاد از ایده‌های مطلق‌گرایانه، تأکید می‌کند که برای فهم بهتر فرهنگ‌های مختلف، باید به قواعد اجتماعی خاص آن‌ها توجه کرد. این نکته اهمیت رویکرد تفسیرگرایانه را در مطالعات میان‌رشته‌ای برجسته می‌کند؛ زیرا این رویکرد به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا با استفاده از ابزارهای نظری مختلف، پیچیدگی‌های فرهنگی را تحلیل کنند و از این طریق به فهم عمیق‌تری از روابط انسانی دست یابند. بنابراین، مقاله حاضر نه تنها به نقد عقلانیت می‌پردازد بلکه به ترویج رویکردهای میان‌رشته‌ای در تحلیل پدیده‌های انسانی کمک می‌کند.

با توجه به پیشینه فوق، مقاله حاضر، مقاله جامعی به نظر می‌رسد و سعی نموده با رجوع به منابع دست اول خوانشی مستقیم از مبانی معرفتی وینچ به دست دهد که همین ویژگی نوآوری این مقاله محسوب می‌شود.

۳. روش تحقیق

روش استفاده شده در این تحقیق از نوع کیفی، با رویکرد تفسیری و نگاهی تحلیلی- انتقادی است که سعی شده ابتدا مبانی معرفتی از منظر پیتر وینچ از منابع دست اول (لاتین) استخراج شده و سپس به تحلیل و تفسیر آن پرداخته شود.

۴. ادبیات تحقیق

۴-۱. فلسفه و زبان

به نظر وینچ پرسش از چیستی واقعیت ما را به پرسشی از امکان شناخت می‌کشاند. این پرسش که آیا واقعیت قابل درک است یا نه، پرسشی پیرامون اندیشه و واقعیت است که انسان در بررسی ماهیت اندیشه به بررسی ماهیت زبان هم کشیده می‌شود؛ اما علاقه فیلسوف به زبان به اندازه‌ای که در حل پیچیدگی‌های مربوط به ماهیت زبان نهفته است، در حل پیچیدگی‌های خاص مربوط به زبان‌شناسی وجود ندارد (وینچ، ۱۳۷۲، ۱۶-۱۷).

فلسفه برخلاف تفکر ویتگنشتاین متقدم تنها خبط‌های زبان‌شناختی درون یک زبان را مرتفع نمی‌کند بلکه بیشتر در صدد است تا ابهامات سیستماتیک زبانی را آشکار سازد. بنابراین هرگونه تلاش پیرامون چیستی واقعیت ما را به اندیشه و از آنجا به زبان می‌کشاند. زبان جهان ماست و هیچ واقعیتی مستقل از آن وجود ندارد. زبان‌های مختلف واقعیات را متفاوت تعریف می‌کنند. هر زبانی با هر طریق نظاره‌گری جهان راهی است که به طریقی متفاوت جهان را فهم پذیر می‌سازد. کار فیلسوف آن است که کاوش کند هر یک از این زبان‌ها چگونه این عمل را انجام می‌دهند (بنتون تد و کرایب، ۱۳۹۴، ۹۴).

در نهایت وینچ رویکرد مفهومی به واقعیت در حوزه فلسفه و رویکرد تجربی به واقعیت در علم را متفاوت می‌داند (وینچ، ۱۳۷۲، ۹۷)؛ زیرا علم نیز مثل دین و جادو یکی از شیوه‌های فهم واقعیت در برابر سایر شیوه‌هاست.

۵. یافته‌ها

۵-۱. جایگاه معرفت‌شناسی

وینچ فلسفه را شامل سه حوزه فلسفه مضاف، مابعدالطبیعه و معرفت‌شناسی می‌داند. او معتقد است معرفت‌شناسی فرازبان نیست (سلطانی، ۱۳۷۱، ۵۴-۵۷). اینکه چگونه ما قادر به فهم جهان هستیم اما چگونگی درک‌پذیر شدن واقعیت برای انسان به بافت‌های اجتماعی بازمی‌گردد (سلطانی، ۱۳۷۱، ۴۳). بنابراین، معرفت‌شناسی و جامعه‌شناسی از نظر وینچ هر دو به بررسی پدیده‌های اجتماعی می‌پردازند اما نقطه آغاز آنها متمایز است.

۵-۲. ماهیت پدیده‌های اجتماعی

حدود و ثغور این بحث در آرا و وینچ در سه فصل ماهیت رفتار معنادار (قاعده مدار)، ماهیت رفتار عقلانی، و درون‌بودگی روابط اجتماعی قابل پیگیری است (سلطانی، ۱۳۷۱، ۲۸-۳۰). بنابراین قاعده کاوی تنها به کنکاشت در ذهن کنشگر محدود نمی‌شود؛ بلکه باید واکنش‌های دیگران موجود در موقعیت را نیز مدنظر قرار داد. این چرخش معناشناختی معنا را به عمل پیروی از قواعد اجتماعی پیوند می‌زند؛ زیرا وجود قاعده مشروط به وجود جامعه است.

وینچ در بحث معنا متأثر از ویتگنشتاین متأخر است که معتقد بود «معنای واژگان به عمل پیروی از قواعد بازمی‌گردد و استعمال موضوعیت دارد» (ویتگنشتاین، ۱۳۷۹، ۱۵). وینچ سؤالی را مطرح می‌کند که در ادای کلمه «اورست» چه چیزی وجود دارد که به هیمالیا انصراف می‌یابد؟ سپس پاسخ می‌دهد تفسیر خاصی که صورت می‌گیرد بستگی به زمینه‌ای دارد که در چارچوب آن، این پرسش مطرح می‌شود (وینچ، ۱۳۷۲، ۲۸-۳۰). بنابراین نه تنها کلمات در بافت کلی که مورد استعمال قرار می‌گیرند معنا می‌شوند، بلکه زایش معنا و امکان ایجاد معنا نیز منوط به وجود قواعد است. بنابراین، اینکه معنای یک کلمه یا کنش چیست، به پرسش از قواعد منتهی می‌شود.

وینچ در پاسخ به اینکه چه شرایطی باید احراز شود تا بگوییم در کنش از قاعده تبعیت می‌شود یا خیر؟ بیان می‌کند برای این منظور ما نه تنها باید اعمال کسی که

رفتارش به عنوان داوطلب مقوله تابع قاعده مورد بحث است را به حساب آوریم؛ بلکه باید واکنش‌های افراد دیگر را هم نسبت به کاری که او می‌کند ملحوظ بداریم. به عبارت دیگر، تنها در موقعیتی می‌توان به صورت قابل فهم خود را واقعاً تابع قاعده دانست که معنی داشته باشد. فرض کنیم شخص دیگری می‌تواند قاعده‌ای را که من از آن تبعیت می‌کنم کشف کند (سلطانی، ۱۳۷۱، ۳۳).

بنابراین قاعده‌کاوی تنها به کنکاش در ذهن کنشگر محدود نمی‌شود؛ بلکه باید واکنش‌های دیگران موجود در موقعیت را نیز به حساب آورد. همچنین تثبیت قواعد و اصول مستقل از بافت اجتماعی معنا ندارد. معنا امری اجتماعی است که مفهوم این منطوق، امتناع زبان خصوصی و غلبه قواعد گروهی است. حمل این مدعی در ساحت جامعه‌شناسی نیز بدین صورت است که فعالیت‌های انسانی به صورت کنش‌های افراد جدای از هم فهمیده نمی‌شود، بلکه باید در متن محکوم به قواعد حاکم هویت یابند. این چرخش معناشناختی، معنا را به عمل و پیروی از قواعد اجتماعی پیوند می‌زند؛ زیرا وجود قاعده مشروط به وجود جامعه است و به نوعی به دامن عمل‌گرایی غلطیدن است.

۳-۵. تکثرگرایی قاعده

همان‌طوری که بیان شد معرفت‌شناسی و فلسفه از نظر وینچ در صدد کشف این نکته است که انسان چگونه جهان و واقعیت را قابل فهم می‌سازد. در این بخش این سؤال مطرح است که آیا این قواعد از نظر وینچ واحد هستند و جهان در پرتویک زبان فهم می‌شود یا اینکه زبان‌های متعدد قابل تحویل به یک زبان واحد هستند؟

وینچ در این بخش نیز تابع ویتگنشتاین است و به پیروی او از واژگان بازی‌های زبانی برای نشان دادن تکثر شیوه‌های فهم جهان استفاده می‌کند. به نظر او، هر یک از این بازی‌ها یا صورت‌های زندگی قواعد خاص خود را دارند و اعمال و مفاهیم در پرتو چنین قواعدی معنا می‌یابند. این قاعده همانند قواعد بازی‌های مختلف غیرقابل قیاس‌اند و حتی به قواعد یک بازی بزرگ که در برگیرنده قواعد تمامی این بازی‌های متکثر باشد،

تحویل‌پذیر نیستند (وینچ، ۱۳۷۲، ۲۳)

قواعدی که بر زندگی دینی حاکم است از بنیان با قواعد حاکم بر زندگی علمی و حتی جادویی متفاوت و غیرقابل قیاس هستند. وینچ در مقاله‌اش با عنوان «فهم جامعه بدوی» پریچارد را نقد می‌کند و می‌گوید که ما نمی‌توانیم نشان دهیم علم از جادو بهتر است؛ چون هر کدام به یک نظام زبانی خاص ارجاع دارند که قابل ترجمه و قیاس با یکدیگر نیستند و هیچ فرازبانی برای ترجمه و قیاس این نظام‌های زبانی با یکدیگر وجود ندارد (به نقل از: بنتون و کرایب، ۲۰۰۱، ۹۷) و هیچ فرافرهنگی نیز در این دنیای چندفرهنگی وجود ندارد (سلطانی، ۱۳۷۱، ۱۷۰).

چنانکه گذشت هرگونه تحلیل از رفتار معنادار از نظر وینچ باید نقش قواعد و اصول را بازنمایی کند و هرگونه رفتار معنادار محکوم به قاعده (اعتبار) است. در ادامه سؤالی به ذهن خطور می‌کند که چه رفتارهایی قاعده‌مدار هستند؟ وینچ پاسخ می‌دهد که زندگی یک سرباز یا راهب محاط قواعد است و فرق زندگی یک آنارشیست و راهب در انواع گوناگون قواعدی است که پیروی می‌کنند و واجد یا فاقد قاعده بودن، معنا ندارد (وینچ، ۱۳۷۲، ۵۳).

به عقیده وینچ هر شیوه زندگی مانند دستور زبان مرزهایی دارد که شخص در آن چارچوب محکوم به رعایت قواعد است و نمی‌تواند آن را نقض کند؛ مگر آنکه از دایره آن صورت زندگی خارج شود که در این صورت هیچ‌گونه حق انتخابی ندارد (سلطانی، ۱۳۷۱، ۵۴؛ کوهن^۱، ۱۱۹۶، ۲۴۸)؛ زیرا وینچ معتقد است در درون مرزهای دستور خاص مردم می‌توانند سبک‌های ادبی فردی داشته باشند (وینچ، ۱۳۷۲، ۵۴). او مدعی است کنش‌های سنتی و عاداتی نیز به مثابه رفتارهایی که بر اساس تأمل از قواعد پیروی می‌کنند محکوم به قواعدند. ملاک تبعیت یا عدم تبعیت از قواعد درست یا غلط انجام دادن امور است. اگر این دوگانه درست و غلط معنا داشته باشد پس معیاری در حال رعایت شدن است (سلطانی، ۱۳۷۱، ۵۸). تلاش وینچ این است که بفهماند زندگی حیوانات مانند طبیعت تابع قانون است اما حیات اجتماعی و انسانی محاط در قواعد است.

۴-۵. ماهیت رفتار منطقی

ویتگنشتاین دوم بر خلاف فلسفه اول خود که به دنبال زبان کامل و منطق اعلایی بود که معنا و صحت و سقم واژگان و گزاره‌ها را مشخص کند، معتقد بود هیچ زبان کامل یا فرازبانی وجود ندارد که سایر زبان‌ها بتوانند برای بازیابی معنای واژگان خویش به آن رجوع کنند. بلکه بازی‌های زبانی متعددی داریم که هر یک دارای قواعد مخصوص خود هستند. بر اساس همین قواعد واژگان، افعال و کنش‌ها معنا پیدا کرده‌اند. سنجه‌های عقلانیت هر یک از این بازی‌های زبانی نیز متفاوت بوده و با یکدیگر غیرقابل قیاس هستند. این معیارها از متن شیوه‌های زندگی برمی‌خیزند؛ مثلاً علم یکی از شیوه‌هاست و دین شیوه دیگری. هر کدام برای قابلیت فهم معیارهای خاص خود را دارند؛ بنابراین، افراد می‌توانند منطقی یا ضدمنطقی باشند. برای نمونه، عدم التزام به نتایج تجربه‌ای درست انجام‌شده کاری ضدمنطقی است؛ همچنین تصور قدرت‌نمایی در برابر خدا نیز غیرمنطقی خواهد بود اما عاقلانه نیست بگوییم علم یا دین منطقی یا ضدمنطقی‌اند (سلطانی، ۱۳۷۱، ۹۶).

به بیان وینچ، پیش‌نیاز هرگونه ارزیابی از رفتار دیگران مستلزم آن است که بتوانیم آنها را بفهمیم؛ در غیر این صورت ارزیابی معنا ندارد (سلطانی، ۱۳۷۱، ۱۹۲). چنین اندیشه‌هایی وینچ را فراتر از نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی قرار می‌دهد. به عقیده او دین، جادو، هنر و علم هر یک دارای جهان خاص خود هستند و معیار عقلانیت خاص خود را دارند. به علاوه، هر فرهنگی نیز معیارهای خاص خود را دارد که لزوماً با معیارهای فرهنگ دیگر یکسان نیستند؛ هیچ استاندارد فرافرهنگی برای عقلانیت اعتقادات وجود ندارد؛ زیرا فرهنگ‌های مختلف معیارهای متفاوت برای ارزیابی احکام مربوط به واقعیت دارند. بنابراین، نمی‌توان گفت یک دسته از استانداردها بهتر از دسته دیگر هستند (به نقل از) لیتل، دانیل، ۱۳۸۱، ۳۵۳). البته او منکر تمایلات انسانی نیست؛ بنابراین، اذعان دارد که انسان‌ها در تمامی زمان‌ها سه ایده محدودکننده دارند: تولد، مرگ و روابط جنسی. این مفاهیم در هر جامعه‌ای نهادهایی خاص خود را نمودار

می‌سازند. به‌رغم شباهت انسان‌ها از حیث گرایش‌ها، اما نحوه بروز متفاوتی دارند (به‌نقل از: تریگ، ۱۳۷۶، ۷۵-۷۶).

طبق نظر وینچ، هر صورت زندگی معیارها، منطق‌ها، عقلانیت خاص خود را دارد؛ همچنین هیچ غیرقابل‌قیاس‌هایی میان آنها وجود ندارد اما افراد می‌توانند کنش‌های منطقی یا غیرمنطقی داشته باشند. البته این معیارها وضعی بوده و ریشه در بافت اجتماعی دارند.

۵-۵. درون‌بودگی روابط اجتماعی

ویژگی درون‌بودگی روابط اجتماعی، فصل‌میزه مهم پدیده‌های اجتماعی است (به‌نقل از: تریگ، ۱۳۷۶، ۹۹). به بیان دیگر، روابط اجتماعی بین افراد بشر و ایده‌هایی که افعال بشر نمایان‌گر آنهاست، در واقع یک چیز است که از دیدگاه‌های مختلف مشاهده می‌شود (به‌نقل از: تریگ، ۱۳۷۶، ۱۵۰) و اگر روابط اجتماعی بین افراد بشر، تنها در ایده‌ها و از طریق آنها وجود داشته باشد و این رابطه هم درونی باشد، پس روابط اجتماعی باید از نوع روابط درونی باشد. بنابراین، بر خلاف عده‌ای که تمایز بین پدیده‌های اجتماعی و اخلاقی را تنها پیچیدگی بیشتر نسبت به پدیده‌های طبیعی می‌دانستند، وینچ به تمایز بین پدیده‌های طبیعی و اجتماعی قائل بود (به‌نقل از: تریگ، ۱۳۷۶، ۱۱۸). او بیان می‌کند که پدیده‌های طبیعی، مثل طوفان و رعد و برق و... مدت‌ها پیش از مفهوم‌سازی انسان‌ها به وجود آمده‌اند (به‌نقل از: تریگ، ۱۳۷۶، ۷۵) و بر خلاف پدیده‌های اجتماعی، در خلال فعالیت‌های انسانی موجودیت می‌یابند و بر همین اساس بازتولید شده و یا زائل می‌شوند. پدیده‌های طبیعی تابع اعتبارات و قراردادهای ما نیستند، هر چند شناخت آنها در قالب مفاهیم اعتباری شکل بگیرند. پدیده‌های اجتماعی هم‌زمان با حدوث مفاهیم وجود می‌یابند و به اعتبارات ما بازمی‌گردند؛ بنابراین، وینچ با تأکید بر اینکه مناسبات اجتماعی درونی بوده و کنش انسانی نیز تجسم ایده‌هاست، به این نتیجه می‌رسد که کنش متقابل اجتماعی را به‌نحوی سودمندتر می‌توان با تبادل ایده‌ها در یک گفت‌وگو و نه با کنش متقابل نیروها در یک

دستگاه فیزیکی مقایسه کرد. وینچ مدعی است این مقایسه درباره رفتارهای زبانی و غیر زبانی نیز صادق است. بدین ترتیب کل جامعه در نظر او به زبان تبدیل شده و قراردادیتلقی می‌شود؛ البته او به این نمی‌پردازد که شرایط حقیقی پیدایش و آثار واقعی این قراردادها چیست.

مباحث وینچ با این ادعا عجین شده که رفتار آدمیان را باید رفتاری تابع قاعده و نه تابع نظم علی و قانون دانست. او معتقد است در رابطه میان افعال، رابطه‌ای مفهومی و منطقی داریم. در این تحلیل افعال انسانی واجد معنا هستند و معنا هم قابل تحلیل علی نیست که از شرایط آن تحلیل علی، تمایز علت و معلول است. بنابراین، هر جا که افعال معنادار، موضوع علوم اجتماعی و فرهنگ هستند، دیگر مقولات علت و معلول نمی‌توانند بهترین فهم از آنها را در اختیار ما بگذارند؛ بلکه مقولات معنادار و قاعده‌مند، شایسته‌ترند (به نقل از: تریگ، ۱۳۷۶، ۱۱۵). برای نمونه، فرض می‌کنیم یک تفسیری علی از رابطه روز عاشورا و مشکی پوشیدن بخواهیم ارائه دهیم. در این صورت باید بگوییم این روز خاص، علت مشکی پوشیدن است؛ به همان معنایی که سیلی می‌آید و مزرعه‌ای را از بین می‌برد. به نظر وینچ، در این تحلیل دچار خطای مفهومی شده‌ایم؛ زیرا به جهت درون‌بودگی چنین پدیده‌ای و اینکه رابطه بین مشکی پوشیدن و روز عاشورا رابطه‌ای درونی و مبتنی بر قاعده است، بنابراین، تمایز میان علت (روز عاشورا) و معلول (مشکی پوشیدن) ممکن نیست. همچنین، توقف پشت چراغ قرمز توسط رانندگان را نمی‌توانیم به چراغ قرمز به عنوان علت منسوب کنیم. به نظر وینچ چنین نظم و ترتیب‌هایی را نباید در قالب رابطه علی فهمید و اساساً آنها تفاوت نوعی با نظم و ترتیب‌های موجود در حیات طبیعی دارند. چنین انطباق‌ها مبتنی بر قواعدند و قواعد اموری اعتباری و وضعی‌اند؛ اما پدیده‌های طبیعی، قراردادی نیستند؛ بنابراین، در علوم اجتماعی و حوزه فرهنگ باید علت‌کاوی و تحقیق از بیرون حذف، و معنا‌کاوی و تحقیق از درون طرح شود.

به عبارت دیگر در تبیین رابطه علی، کنش‌ها به وجود می‌آیند، نتیجه می‌شوند، تولید می‌شوند و متعین می‌شوند. اما در تبیین معنا‌کاوی، کنش‌ها مدلل، قابل فهم، توجیه و

معقول می‌شوند (روزنبرگ^۱، ۱۹۸۸، ۲۹-۲۸)؛ اگر چه در صورتی که معنا امری فردی تلقی می‌شود، اشکال و آسیب شهودگرایی و درون‌فهمی قابل طرح است.

به تعبیر وینچ تعمیم‌های مفید علیت فقط بیان می‌کنند در شرایط x چه اتفاقی می‌افتد و بی‌نظمی‌ها را ماده نقضی برای ابطال قانون‌های مفید علیت می‌دانند؛ حال آنکه قاعده‌ها (در معناکاو) به سادگی ابطال‌بردار نیستند، مگر اینکه اخبار از قاعده کذب باشد. همچنین، اگر عده‌ای در علیت، آن قانون را نقض کردند علیت از بین می‌رود، اما در قاعده با نقض آن، متخلفان نهایتاً به ناهنجاری منسوب می‌شوند و مخل به قاعده نیستند. و بر، که دغدغه فهم پدیده‌های اجتماعی را داشته است و این تحلیل‌ها او را اقناع نمی‌کرد، فهم تفسیری را ناقص و آن را با تبیین علی ضمیمه کرد. او معتقد بود این تفاسیر از پدیده‌های اجتماعی، فرضیه‌هایی بیش نیستند که باید با نظم آماری تأیید و تکمیل شوند. اما وینچ به صراحت مخالفت کرده و معتقد بود اگر یک تفسیر پیشنهادی اشتباه باشد، آمار نمی‌تواند اثبات اعتبار کرده و جایگاه دادگاه استیناف را ندارد؛ زیرا سازگاری یک تفسیر با آمار اعتبار آن را اثبات نمی‌کند. وینچ معتقد بود اشتباه کسی که مراسم جادوگری قبیله‌ای را به عنوان نوعی فعالیت علمی نابجا تفسیر می‌کند با دادن آمار درباره اینکه آن قبیله در شرایط مختلف چه خواهند کرد برطرف نخواهد شد و آنچه سرانجام نیاز است، استدلال فلسفی است (وینچ، ۱۳۷۲، ۱۰۷).

او معتقد بود یکنواختی‌ها متضمن احکام این‌همانی‌اند و این‌همانی‌ها ضرورتاً با قاعده‌ای مرتبط هستند؛ دو حادثه که از دیدگاه یک قاعده از نظر کیفی مشابه به نظر می‌آیند از دیدگاه قاعده‌ای دیگر ممکن است متفاوت شمرده شوند. بنابراین، بررسی نوع نظمی که در گونه خاصی از تحقیق، مطالعه شده، عبارت است از بررسی ماهیت قاعده‌ای که طبق آن احکام این‌همانی در آن تحقیق به عمل می‌آیند (وینچ، ۱۳۷۲، ۱۰۸). احکام این‌همانی در پدیده‌های اجتماعی بر اساس اصول محقق تعیین نمی‌شوند؛ بلکه بر اساس اصول و قواعد حاکم بر خود پدیده‌های اجتماعی صادر می‌شوند (وینچ، ۱۳۷۲، ۸۲-۸۳).

و بر معتقد بود پدیده‌های اجتماعی در ذات خود معقول‌اند؛ اما وینچ این ذات معقول را بر اصول و قاعده‌های سامان‌بخشی متکی می‌دید که لاقیاس هستند و این نکته‌ای بود که پارتو از آن غفلت کرده و با تفکیک بقایا و مشتقات، سنت تعمیم در مسیحیت و مراسم تطهیر کفار را یکسان می‌دید. وینچ با انتقاد نسبت به این رویکردها معتقد بود نمی‌توان مفاهیم را از بافت و زمینه آنها جدا کرد؛ زیرا پیوند آنها درونی است و مفهوم و معنای خود را از نقشی که در نظام فکری ایفا می‌کنند به دست می‌آورند (وینچ، ۱۳۷۲، ۱۱۲). بنابراین، جهت فهم پدیده اجتماعی مورد مطالعه قبل از هر کاری باید سعی در فهم شیوه‌های زندگی و کشف قواعد حاکم بر شیوه زندگی نمود و بدین‌منظور باید قدری از احساسات متعلق به آن شیوه زندگی را در خود پرورش دهیم (وینچ، ۱۳۷۲، ۸۴). بر مبنای وینچ در جامعه‌ای که مفهوم جادو متفاوت از جامعه ما می‌باشد، نمی‌توان نظریات برآمده از غیر آن متن و بافت اجتماعی را به کاربرد؛ زیرا نظریه‌های علوم اجتماعی با بافت پیوند دارد و بومی‌اند و به تعبیری علوم اجتماعی بومی است (وینچ، ۱۳۷۲، ۸۴-۸۹).

وینچ در تمایز میان قانون و قاعده که حاکی از جهان طبیعی و جهان اجتماعی است به این نکته تأکید داشت که انسان مختار، محور جهان اجتماعی است؛ بنابراین، به عقیده وینچ استفاده از واژه پیش‌بینی، حتی اگر موصوف به صفت‌های نسبی، احتمالی یا آماری نیز بشود در علوم اجتماعی بی‌معناست؛ زیرا تداعی‌گر پیش‌بینی در علوم طبیعی است و حال آنکه مرتفع کردن اختیار انسان ممکن نیست. به همین علت، مفاهیم اصلی که به فهم ما از زندگی اجتماعی تعلق دارند با مفاهیمی اساسی که برای فعالیت پیش‌بینی علمی ضروری هستند سازگاری ندارند (وینچ، ۱۹۵۸، ۵۸). وینچ معتقد است حتی اگر مجموعه‌ای خاص از شرایط اولیه موجودات وجود داشته باشد، باز هم نمی‌توان نتیجه‌ای متعین برای یک گرایش و روند تاریخی پیش‌بینی کرد؛ زیرا استمرار آن گرایش یا قطع آن متضمن تصمیماتی انسانی است که آنها را شرایط پیشین‌شان تعیین نمی‌کند (وینچ، ۱۹۵۸، ۵۸). به علاوه، به نظر وینچ نتایج ناخواسته

اعمال نیز بر پیش‌بینی ناپذیری حیات اجتماعی دامن می‌زند. او در مقدمه‌ای که در کتاب مسئولیت اجتماعی روشنفکران نوشته است، بیان می‌دارد: «در هر کنشی می‌توان از پیامدهایی که مورد قصد و نیت کنشگر نبوده‌اند، سخن گفت (وینچ، ۱۹۵۸، ۱۹۹).

۵-۶. نسبیت و عقلانیت در اندیشه وینچ

در مبحث نسبیت و مسئله عقلانیت نیز نمی‌توان کتاب وینچ را با عنوان ایده علم اجتماعی (وینچ، ۱۹۵۸، ۱۲۰) و ارتباط آن با فلسفه و همچنین مقاله او با عنوان «فهم جوامع اولیه» که تأکیدش بر اهمیت پروژه درک و فهم و نه تبیین و توضیح پوزیتیویستی است نادیده انگاشت. به عقیده او، هر فرهنگی عقلانیت خاص خود را دارد و نباید درباره عقلانیت فرهنگ‌های دیگر بر اساس دیدگاه‌های خود قضاوت کنیم؛ زیرا در این صورت صرفاً دیدگاه خود را بر آنها تحمیل کرده‌ایم. در این مقاله استدلال وینچ را بر مدعای خویش درباره عقلانیت سایر فرهنگ‌ها بررسی می‌کنیم. استدلال او این است که هر فرهنگی عقلانیت را به‌گونه متفاوتی درک می‌کند؛ زیرا درک واقعیت به زمینه و زبان خاص بستگی دارد و بایستی سایر فرهنگ‌ها و ابعاد آن را به شکل داخلی و نه خارجی درک و فهم کرد.

جاروی و آگاسی (۱۹۷۲، ۷۸)، این تفسیر از عقلانیت وینچ را مورد انتقاد قرار داده‌اند. آن‌ها معتقدند باید عقلانیت طیفی و پیوستاری لحاظ شود. مفهومی که از این واژه برداشت می‌شود دال بر عقلانی‌تر بودن برخی فرهنگ‌ها نسبت به برخی دیگر است. بدین معنا حتی در صورتی که یک فرهنگ و ابعادش از نظر ما غیرعقلانی به نظر برسد، از نوعی عقلانیت برخوردار است و هیچ فرهنگی فاقد عقلانیت نیست و تنها تفاوت آنها این است که برخی فرهنگ‌ها کمتر عقلانی و برخی دیگر عقلانی‌تر هستند. در واقع با این ادعا جاروی و آگاسی (۱۹۷۲، ۶۲) مفهوم عقلانیت را نسبی کرده‌اند و از این منظر، جادو در میان اقوام افریقایی نسبت به علم غربی کمتر عقلانی است اما غیرعقلانی نیست؛ علاوه بر اینکه تفکر علمی را نیز به صورت کلی، عقلایی نمی‌دانند، لذا تساهلی حاکم است تا تلاش نکنیم سایر فرهنگ‌ها را محکوم کنیم؛ بلکه دیدگاه

خودمان را بهبود بخشیم. به این صورت که هیچ فرهنگی کاملاً عقلانی و بی‌اشتباه نیست و در واقع با این تفسیر امکان همکاری متقابل میان فرهنگ‌ها و رویکرد پلورالیستی مهیا خواهد شد.

۵-۷. مدل پلورالستی عقلانیت وینچ در فهم سایر فرهنگ‌ها

وینچ در مقاله «فهم جوامع ابتدایی» که در فصل‌نامه فلسفه امریکا در سال ۱۹۶۴ منتشر شد، پریچارد را ضمن طرح مسئله عقلانیت نقد کرده است. او استدلال می‌کند: «مردم‌شناسی که قبایل افریقایی را مطالعه می‌کند و درصدد است آنها را برای دیگران قابل درک کند به دنبال ارائه یک تفسیری است که تا حدودی با معیارهای عقلانیتی منطبق باشد که فرهنگ خودش یا خوانندگان ایجاب می‌کند؛ همان فرهنگی که مفهوم‌پردازی آن عمیقاً تحت تأثیر موفقیت‌ها و روش‌های علوم است. بنابراین، همین برداشت کار بومیان را به عنوان جادو یا مشاوره با غیب‌گویان را به عنوان یک پارادایم غیرعقلانی تلقی می‌کند» (وینچ، ۱۹۶۴، ۳۰۷).

بنابراین طبق گفته وینچ، مردم‌شناس نمی‌تواند از معیارهای شخصی و پیش‌فرض‌های خود در مورد عقلانیت پرهیز کند. او با طرح معیار مردم‌شناسان به دو نتیجه می‌رسد: الف) باورهای قبایل افریقایی در مورد استفاده از جادو و پزشکی غلط می‌باشند؛ ب) مردم‌شناسان تأکید دارند که این سیستم باورهای غلط و اعمال بی‌فایده قبایل استمرار داشته و در برابر نقدهای مردم‌شناسان، که بسیار منطقی و روشن است، خودش را حفظ می‌کند (وینچ، ۱۹۶۴، ۳۰۷). به عقیده وینچ، آن‌ها به صورت ضمنی تفکر خود و فرهنگ تحمیلی خود را برتر می‌دانند و به نوعی ارزیابی می‌کنند. وینچ بر مبنای نگرش مردم‌شناسانه پریچارد، مدل خودش را در مورد درک سایر فرهنگ‌ها توسعه می‌دهد. از نظر او نباید معیارهای خود درباره عقلانیت را در بررسی سایر فرهنگ‌ها به کار ببریم؛ بلکه باید باورها و اعمال سایر فرهنگ‌ها را به صورت درونی درک کنیم. می‌توانیم بگوییم او یک طرح درک تفسیری را درباره فهم سایر فرهنگ‌ها ارائه کرده است که نسبت به درک علمی و مدل تبیینی علی متفاوت است. قبل از طرح مدل او لازم

است ایده او درباره زبان، واقعیت و عقلانیت را بحث کنیم؛ زیرا این توضیح کمک می‌کند دیدگاه‌های اساسی وینچ را روشن کنیم.

۵-۸. واقعیت و زبان از منظر وینچ

وینچ معتقد است درک ما از واقعیت بستگی به زبان‌های ما دارد (زبان علمی، زبان دینی و...). واقعیتی که به وسیله زبان علمی ارائه می‌شود لزوماً با واقعیتی که زبان دینی ارائه می‌کند همسان نیست. او در مقاله «فهم جوامع ابتدایی» استدلال می‌کند: «آنچه حقیقی است و آنچه غیرحقیقی است، خودش را در مفهوم زبان نشان می‌دهد، علاوه بر اینکه تمایز میان واقعی و غیرواقعی و مفهوم مطابقت با واقع به زبان ما تعلق دارد و اگر بخواهیم اهمیت این مفاهیم را درک کنیم باید کاربرد این واژگان را در زبانمان بفهمیم» (وینچ، ۱۹۶۴، ۳۰۹). طبق عقیده وینچ درک ما از واقعیت بستگی به زمینه‌ها، از جمله زبان‌های خاص دارد. یعنی در بررسی سایر فرهنگ‌ها، مردم‌شناس باید زمینه‌ها و زبانی را که مفاهیم و ایده‌ها در آن به کار می‌روند را درک کند. این زمینه‌ها و زبان را بدون درک کل زبان نخواهیم فهمید.

مباحث وینچ، استدلال کوهن را در مقاله «قیاس‌پذیری، سازگاری و قابلیت انتقال» خاطر نشان می‌سازد. کوهن در این مقاله اشاره دارد که «به منظور درک و فهمیدن و مسلط شدن قانون دوم نیوتن، باید مفاهیم جرم و توده را همراه با قانون دوم با هم بیاموزیم، یعنی اگر این مفاهیم تک‌تک فهم شود، قانون دوم درک نمی‌شود. این مفاهیم و قانون دوم، یک کل را تشکیل می‌دهند و برای یادگیری شیوه‌ای از حل ریاضیات ارسطویی یا انیشتینی، واژگان مرتبط به هم باید در مجموعه زبان آموخته شود و با یکدیگر دوباره فهم و یادگیری شوند و آنها را نمی‌شود به صورت منفرد با ترجمه فهم کرد» (کوهن، ۱۹۸۲، ۱۲۴).

به راحتی می‌توانیم به مشابتهای دیدگاه‌های کوهن و وینچ را پی ببریم. در دیدگاه وینچ، ایده‌ها در زمینه و زبان، یک سیستم یا مجموعه شبکه باورها را تشکیل می‌دهند. گرچه ممکن است برخی این فرایند را غیرممکن بدانند، اما او در مقاله‌اش با عنوان

«زبان، باور و نسبیت» یادگیری زبان ریاضی را با یادگیری زبان فرانسوی مقایسه می‌کند و معتقد است که برای این مقایسه بایستی گرامرها و فرمول‌ها و قواعد را بدانیم. یکی از مشابهت‌های کوهن و وینچ این است که به منظور درک قانون دوم نیوتن و ریاضیات و جادوی قبایل افریقایی، نه تنها اجزای آن، بلکه کل و مجموعه شبکه آنها را باید بدانیم و بفهمیم. به عبارت دیگر، در منظومه فکری وینچ بدون درک درست و مناسب از کل نمی‌توان ایده‌های یک فرهنگ خاص را درک کرد. به همین دلیل، عده‌ای وینچ را یک ایدئالیست خوانده‌اند (گلنر^۱، ۱۹۶۸، ۴۰۶)؛ این در حالی است که اگر یک زمینه یا زبان، واقعیت را در یک جامعه تعیین کند، بحث از مطابقت با واقع تقریباً بی‌معنا می‌شود. حتی اگر با واقع نیز مطابقتی داشته باشد، می‌شود آن را تنها در یک زبان خاص، مثل زبان علمی توصیف کرد. پس وینچ نسبت به مفهوم واقعیت عینی تردید ایجاد کرده است.

استنتاج رد واقعیت عینی از مباحث وینچ دشوار است، چرا که او ایده مطابقت با واقع را مهم می‌داند (وینچ، ۱۹۶۴، ۳۰۹)؛ اما معتقد است بحث درباره واقعیت عینی درون یک جهان گفتمانی اتفاق می‌افتد (جاروی^۲، ۱۹۷۲، ۴۵) و بحث درباره سنجش موفقیت این جهان گفتمانی در انتقال واقعیت عینی، دیگر در آن جهان گفتمانی اتفاق نمی‌افتد. به عبارتی وینچ معتقد است معیار حقیقت عینی، در درون یک زمینه یا زبان مورد بررسی، و نه خارج از آن، قرار دارد؛ یعنی مطابقت با واقع را باید از خود آن زبان، و نه خارج از آن، کشف کنیم. حتی اگر یک واقعیت عینی وجود داشته باشد و معیارهایی هم باشد، چگونه می‌توان بدون به کار گرفتن زمینه‌های خاص یا زبان، مثل زبان علمی یا زمینه دینی شناخت پیدا کرد؟ البته این یک سؤال شکاکانه درباره وجود واقعیت عینی و معیارهای آن است که پاسخ منفی وینچ را در پی دارد. از نظر او توصیف واقعیت عینی تحت تأثیر زبان خاصی است که به کار می‌گیریم. بنابراین، از این مجرا

1. Gellner
2. Jarvie

بحث وینچ به موضوع عقلانیت در فرهنگ‌ها مرتبط می‌شود. از نظر او فهم کنش‌ها در یک جامعه بدوی عقلی، باید با معیارهای زبان خاص و مفاهیم جامعه مورد بررسی انجام شود. از نظر او جادو در قبیله افریقایی مشابه علم غربی نیست و نمی‌توانیم از معیارهای علم غربی برای فهم عقلانی بودن این جامعه استفاده کنیم؛ زیرا این معیارها در زبان و زمینه خاص معنا دار است.

وینچ در مقاله «فهم جوامع ابتدایی» اظهار می‌دارد، ممکن است کنشی صرفاً به جهت درکی خاص از عقلانیت، عقلانی به نظر برسد. همچنین، اگر برداشت ما از عقلانیت متفاوت باشد، نمی‌توانیم کنش او را غیرعقلانی بدانیم و باید از زاویه ذهن او بنگریم و سؤال کنیم که آیا او این کنش را عقلانی می‌داند؟ باید واقعیت حقیقی و معیارهایش را در زبان او درک کنیم و معنای فهم‌شده از عقلانیت مد نظر او را کشف کنیم. (وینچ، ۱۹۶۴، ۳۱۶-۳۱۷). از مباحث وینچ نمی‌توان عدم امکان قضاوت جهان‌شمول فرافرهنگی را به او نسبت داد؛ زیرا این مسئله را به کلی رد نکرده است و ممکن است با یک معیار مستقل از زبان بتوان چنین قضاوتی کرد؛ اما او مدعی است چنین معیار فرازبانی نمی‌توانیم داشته باشیم. از نظر وینچ معیارها و زبانی که حاوی آن معیارها هستند جدایی‌ناپذیرند، یعنی معیارها وابسته به زمینه یا زبان هستند و اگر ما نمی‌توانیم معیارهایی مستقل از زبان داشته باشیم، باید همان معیارهای وابسته به زبان را استفاده کنیم که در این صورت قضاوت ما درباره سایر فرهنگ‌ها صرفاً انعکاسی از جهان‌بینی ما می‌باشد و قضاوتی فرافرهنگی نخواهد بود؛ زیرا با این رویکرد زبان ما جهان‌بینی ما را تعریف می‌کند.

وینچ مدعی است یک فرهنگ شبکه‌ای از باورها و معیارها است و برای فهم آن باید آن را به صورت یک کل درک کنیم. نمی‌توانیم آن ابعاد را به صورت گزینشی جدا کنیم زیرا به شدت به هم وابسته هستند. وینچ (۱۹۹۰) استدلال می‌کند که علوم طبیعی علت‌ها و معلول‌های یک رخداد، و علوم اجتماعی انگیزه‌ها و دلیل یک عمل را تحلیل می‌کنند. او بین علوم طبیعی و اجتماعی تمایز قائل است و چگونگی این تمایز را در

کتابش در مقدمه ویراست دوم (۱۹۹۰) طرح می‌کند. اگر چه تبیین‌ها به شدت مرتبط به درک هستند، اما وینچ بین تبیین و درک تمایز قائل شده است. درک، هدف تبیین است و یک محصول نهایی، تبیین موفقیت‌آمیز است و البته نمی‌توانیم بگوییم درک تنها جایی تحقق دارد که تبیین باشد؛ بلکه درک و فهم اجمالی باید باشد تا تبیین اتفاق بیفتد. به عبارتی، درک مستقل از تبیین وجود ندارد و مادامی که آن درک نباشد، اصلاً تبیینی اتفاق نمی‌افتد. در واقع تبیین جایی اتفاق می‌افتد که درک نقصان دارد یا فکر می‌کنیم، نقصان دارد و تبیین می‌کنیم تا نقصان برطرف شود. وینچ نقش تبیین را رد نمی‌کند اما استدلال می‌کند که درک و فهم نسبت به تبیین اساسی‌تر است. یعنی تبیین نقش ثانویه در درک دارد و به لحاظ معرفت‌شناختی و روش‌شناسی درک نسبت به تبیین شأنی بالاتر دارد.

وینچ (۱۹۹۰) مدعی است ما مثل دانشمندان علوم طبیعی با یک واقعیت مواجه نیستیم، بلکه با یک فعالیت انسانی چندبعدی مرتبط هستیم. به عبارتی، با ابژه و محقق که قوانین مختلف دارند روبه‌رو هستیم. در علوم طبیعی به منظور شناخت، صرفاً به قوانین طبیعت یا تئوری‌های علمی کشف شده یا توسعه یافته توسط محققان علوم طبیعی احتیاج داریم، مثل تئوری‌های انیشتین درباره نسبیت که البته می‌توانیم این قوانین را تبیینی بنامیم؛ زیرا علّی بوده و مثل درک پدیده‌های اجتماعی درونی و به دنبال دلیل نیستند. وینچ مدعی است علوم اجتماعی نیازمند قواعد دیگری هستند و افراد در فرهنگ یا جامعه مورد بررسی ممکن است قواعد خودشان را داشته باشند که شباهتی با قوانین شخص بررسی‌کننده ندارد؛ بنابراین، دانشمند علوم اجتماعی دو منظر فهم و درک از قوانین داخلی و همین‌طور شناخت قوانین حاکم بر مشارکت‌کننده را باید لحاظ کند. در غیر این صورت مطالعه و تحقیقی که مبتنی بر قوانین تبیینی باشد نمی‌تواند آن جامعه را به صورت کامل و دقیق درک کند و به عنوان یک تحقیق اجتماعی ناکافی است. وینچ مدعی است از آنجا که تبیین درجه پایین‌تری نسبت به درک دارد، دانشمندان علوم اجتماعی بایستی قوانین داخلی یک فرهنگ یا جامعه مورد مطالعه را درک کنند. روش علوم طبیعی فقط بخشی از زندگی، و نه تمامی ابعاد زندگی، را بازتاب می‌دهد و شیوه

علوم طبیعی ناکافی است و علم هیچ شأن خاصی ندارد، زیرا زندگی ما ابعاد متفاوتی دارد (وینچ، ۱۹۹۰، ۸۷).

وینچ (۱۹۹۰) معتقد است عقلانیت فعالیت‌های انسانی را نباید محدود به علم کنیم. او استدلال می‌کند که مفهوم‌پردازی ما درباره اینکه چه چیزی عقلانی است، با فعالیت‌های علمی حاصل نمی‌شود و حتی شیوه‌های زندگی متفاوت ما نیز عقلانیت خود را دارد (علمی، مذهبی...) که این موارد قیاس‌ناپذیرند. ابعاد متفاوت زندگی را نمی‌توان قیاس کرد و گفت عقلانیت علمی نسبت به سایر عقلانیت‌ها در زندگی ما برتری دارد. اگر نتوان فضای علمی و دینی را با هم مقایسه و ارزیابی کرد، پس نمی‌توانیم قبیله افریقایی را غیرعقلانی بدانیم. از نظر او عقلانیت در جوامع و فرهنگ‌های مختلف باید شأن معرفت‌شناختی یکسان نسبت به عقلانیت علمی داشته باشد. به عقیده او اگر علم تنها نماینده عقلانیت انسانی باشد، در این صورت صرفاً به جهل خود نسبت به زندگی متنوع انسانی اعتراف کرده‌ایم؛ درحالی که باید تنوع زندگی را پذیرفته و درک درونی نسبت به آن داشته باشیم (وینچ، ۱۹۹۰، ۸۸).

۶. ملاحظات انتقادی بر مبانی معرفتی وینچ

اگر چه دیدگاه وینچ در مورد قضاوت منصفانه درباره سایر فرهنگ‌ها مورد توجه است، اما راه حل او عجیب و غیرمقبول به نظر می‌رسد. وینچ (۱۹۸۸) مدعی است ما به یک حس مذهبی یا معنایی زیبایی‌شناختی برای فهم و مطالعه حرکت‌های دینی و مسائل زیبایی‌شناختی نیاز داریم؛ اگر واقعیت چنین باشد، تاریخ‌دانان مذهب یا هنر باید دارای این حس باشند تا جنبش‌های هنری و دینی را درک کنند. اما آیا واقعاً امکان‌پذیر است؟ آیا واقعاً به این حس نیاز داریم؟ آیا حس مشترک با سوژه‌های مورد مطالعه ممکن است؟ در حقیقت ما در یک فرهنگ و جامعه خاص زاده شده‌ایم و نمی‌توانیم از سوگیری‌های ذهنی خالی شویم، هر چند می‌توانیم آنها را تغییر دهیم (جاروی، ۱۹۷۲، ۴۳). در این صورت راه‌حل وینچ نمی‌تواند درست باشد؛ زیرا یک فرایند ناممکن را

مفروض می‌گیرد و چنین فراغتی حاصل نخواهد شد. اگر هم بپذیریم که حس مشترکی با دیگران در درک فرهنگ آنها داشته باشیم و از درون مطالعه کرده باشیم، با چه منطقی ثابت کنیم این دو حس یکی است و آیا صرف شباهت برای یکی شدن کافی و اقناع‌کننده است؟ به نظر می‌رسد وینچ در هدف علوم اجتماعی دچار سوءتفاهم شده است؛ زیرا صرفاً درک اینکه کنشگر یا مشارکت‌کننده چه فکر می‌کند کافی نیست؛ بلکه همان‌طوری که جاروی (۱۹۷۲) توضیح می‌دهد، در تعقیب پدیده‌های نوعی، تکرارپذیری و غیرنیت‌مندی نیز مد نظر است. پس هدف، درکی از جامعه است که با درکی که ما نسبت به آنها می‌دهیم متفاوت باشد. همچنان که در جنبش‌های دینی و هنری حتی در صورتی که عقلانیت درونی هنرمندان و رهبران مذهبی را درک کنیم، نمی‌توانیم تبیین کنیم که چرا جنبش‌های دینی و هنری رخ داده‌اند؟ ما نیاز به چیزی بیش از حس دینی و هنری داریم، زیرا رهبران دینی و هنرمندان لزوماً تاریخ‌دانان خوبی نیستند و ریشه‌ها را نمی‌دانند. پس اگر صرفاً به مطالعه درونی اکتفا کنیم مسائل مهم متعددی حل نشده باقی می‌مانند (جاروی، ۱۹۷۲، ۴۱).

دیدگاه وینچ درباره عقلانیت و پروژه او درباره درک سایر فرهنگ‌ها مشکلاتی داشت که او را به نسبیت می‌رساند، هر چند او منکر این براینده است. جهت نقد دیدگاه وینچ از آرای جاروی و آغاسی (۱۹۷۲) و همین‌طور از مقاله پوپر (۱۹۴۹) با عنوان «به سوی یک نظریه عقلانی در مورد سنت» استفاده خواهیم کرد.

وینچ مدعی است زبان واقعیت را مشخص می‌کند و بدون زمینه و زبان نمی‌شود از واقعیت بحث کرد و حقیقت عینی نمی‌تواند مورد استناد باشد، زیرا یک زبان خاص را پیش فرض می‌گیرد. اگرچه تفکر با زبان خاص محدود می‌شود و بدون آن نمی‌توانیم از حقیقت عینی بحث کنیم، اما دلیل نمی‌شود که از ایده قضاوت و شناخت فرافرنگی دست برداریم. نمی‌توانیم عینیت سایر فرهنگ‌ها و ابعاد آن را درک کنیم، اما باید مشخص شود منظور از عینیت چیست؟ (وینچ، ۱۹۹۰، ۸۴) به نظر می‌رسد وینچ عینیت را به معنای عدم تعصب و پیش‌داوری معنا می‌کند. روشن است که این دیدگاه

نسبت به عینیت شدیداً تحت تأثیر فردگرایی است که مدعی است می‌توانیم پدیده‌ها را بدون تعصب مشاهده کنیم و تحقیق علمی باید مبتنی بر مشاهده ناب باشد. به علاوه، فردگرایان مدعی‌اند جمع‌آوری اطلاعات باید از مشاهده ناب استخراج شود تا یک تئوری علمی ساخته شود.

همان‌طور که گفته شد وینچ مرزی را میان علوم طبیعی و اجتماعی ترسیم می‌کند و معتقد است دانشمندان اجتماعی باید درباره قوانین داخلی تأمل کنند. به عبارتی وینچ در دام دیدگاه فردگرایانه نسبت به عینیت، مثل علوم طبیعی می‌افتد (در مورد عینیت، همانند دانشمندان علوم طبیعی می‌نگردد). او عینیت را در علوم طبیعی قبول دارد و معتقد است که پدیده‌های اجتماعی را نمی‌توان عینی دید. تلویحاً محال بودن تحقیق اجتماعی عینی را به معنای فردگرایانه مفهوم عینیت می‌پذیرد. در حالی که استدلال وینچ در پذیرفتن اینکه علوم طبیعی عینی هستند، چندان رضایت‌بخش نیست و با آن دلیل در علوم اجتماعی نیز این عینیت جریان خواهد داشت؛ چرا که نه تنها در علوم اجتماعی، بلکه در علوم طبیعی نیز عینیت مبتنی بر مشاهده و استقرای تام و ناب وجود ندارد و هر دو از علقه‌های ذهنی شروع می‌شود. اما اگر این نقد را کنار بگذاریم و به ایده وینچ بازگردیم، به نظر می‌رسد او باور دارد تحقیق اجتماعی عینی که مبتنی بر مشاهده ناب باشد محقق نمی‌شود، اما راه‌حل جایگزین او غیرمقبول به نظر می‌رسد. او مدعی است باید قوانین داخلی فرهنگ یا جامعه مورد مطالعه را فهم کرده و بپذیریم و از طرفی مشاهده ناب امکان ندارد. حال سؤال این است که آیا معیار ملموسی برای شناخت ناب و بدون تعصب از داخل فرهنگ‌ها وجود دارد؟

گویا فرض وینچ بر آن است که امکان فهم ناب و مطالعه درونی ممکن است. او در دام فردگرایی افتاده است که مشاهده ناب را قبول دارد و گویا عینیت را پذیرفته است. در حالی که اگر ما از سوگیری و تعصب ذهنی فارغ شویم، همان براینده فردگراها حاصل می‌شود (مشاهده ناب). وینچ مدعی بود در پدیده‌های اجتماعی عینیت حاصل نمی‌شود، اما پیشنهاد می‌دهد اگر نمی‌شود عینی و از بیرون پدیده‌های فرهنگی را فهم

کرد، از درون و داخل فهم کنیم. حال آنکه معضل ناب نبودن و سوگیری مشاهده و عدم دسترسی به عینیت کماکان باقی و حل نشده می ماند. کلید این مشکل نقش سوگیری ذهنی است که مجبوریم پدیده های طبیعی و اجتماعی را از دیدگاه خودمان و نه به شکل ناب و عینی فهم کنیم؛ زیرا نمی توانیم از سوگیری های ذهنی مان خلاص شویم. همچنان که تیلور نیز به ناب نبودن مشاهده اشاره دارد (تیلور^۱، ۱۹۸۲، ۸۹). به تعبیری دیگر اگر عینیت در علم وجود دارد از عینی بودن به معنای فردگرایانه گرفته نشده است؛ بلکه به معنای نقاد بودن در معنای انتقادی کلمه است. انتقاد بین الاذهانی یا متقابل هسته عینیت علمی را تشکیل می دهد. از این منظر راه حل مسئله این است که در مورد فرهنگ ها و ابعاد آن نمی توان بدون سوگیری یا انتظارات ذهنی فهم کرد؛ چرا که تحقیق اجتماعی بدون آن سوگیری ها محال است و آن سوگیری ها و تعصبات می توانند منشأ خطا باشند. بنابراین، لذا نیاز داریم آنها را به صورت جدی مورد نقد قرار دهیم تا بتوانیم تبیین خود را نسبت به فرهنگ های دیگر بهبود بخشیم.

این سوگیری ها و انتظارات ذهنی آیا می توانند به شکلی جهان شمول معتبر باشند؟ پاسخ این سؤال را هولیس^۲ (۱۹۶۷) در مجموعه ای از مقالات طرح می کند. او مدعی است باید یک معیار جهان شمول در مورد عقلانیت داشته باشیم تا بتوانیم قضاوتی فرافرهنگی داشته باشیم. البته قابل ذکر است که قضاوت و ارزیابی، فرع بر شناخت آن فرهنگ است. هولیس این معیار جهان شمول پیشینی در مورد عقلانیت را به عنوان پاشنه آشیل طرح می کند و معتقد است بدون این محور حتی نمی توانیم سایر فرهنگ ها را فهم کنیم و ایده های آنها را به زبان خودمان ترجمه کنیم. هولیس این سوگیری های ذهنی را امری جهان شمول، اصلی موضوعی و پیشینی در نظر می گیرد (هولیس، ۱۹۶۷، ۵۴).

علت اینکه هولیس بر اهمیت این معنای پیشین تأکید می کند، رد نسبیت وینچ است؛ اما اینکه معیار عقلانیت امری پیشینی باشد مقبول نیست؛ زیرا معیاری

1. Taylor

2. Hollis

متافیزیکی بوده و قابلیت توصیف و تبیین مورد پذیرش اجتماعات علمی متداول را ندارد. هولیس (۱۹۸۲) مدعی است این معیار مطلقاً باید امری پیشینی باشد، اما ظاهراً این حکم جزم‌اندیشانه و دگماتیک است. البته اینکه معیار عقلانیت پیشینی باشد، لوازمی دارد که یکی از لوازم فقدان نقد تجربی این معیارهاست. همچنان که پوپر (۱۹۴۹، ۹۰) اشاره دارد؛ هیچ چیزی خطا ناپذیر نیست و همان معیارهای پیشینی نیز خطاپذیر بوده و کارکرد این خطاپذیری این است که با بحث و نقد باید این سرپل‌های پیشینی و ذاتی را به روشنی بیان کنیم و در آنها تجدیدنظر و بازنمایشی کنیم. البته هولیس بر ضد این تأمل استدلال کرده است و معتقد است برخی باورها در میان انسان‌ها جهان‌شمول هستند و مدرکاتی مشترک در میان همه کسانی که یکدیگر را درک می‌کنند و همچنین قضاوت‌ها و قوانینی که جهان‌شمول باشند و همه به آن متعهد باشند وجود دارد. طبق گفته استراوسن اگر درک امکان‌پذیر باشد باید هسته و محوری فراگیر از تفکر انسانی وجود داشته باشد که هیچ تاریخی نداشته باشد و فرا تاریخ بوده و پیشینه‌ای نداشته باشد. (به نقل از: هولیس، ۱۹۸۲، ۷۵)

عطف به نظریه هولیس، معیار غربی عقلانیت تنها مورد پذیرفته‌شده جهان‌شمول است و از نظر او نسبی و تاریخی دیدن معیار عقلانیت پذیرفته نیست. برخلاف این بحث، وینچ نه تنها معیار عقلانیت را نسبی می‌داند، بلکه مفهوم حقیقت را هم نسبی می‌داند و تأکید دارد نمی‌توانیم در مورد حقیقت عینی بدون پیش‌فرض گرفتن و مسلم فرض کردن یک زبان خاص تبیینی داشته باشیم و با توجه به زمینه‌های مختلف و زبان‌های گوناگون ادراکات بی‌شماری از واقعیت خواهیم داشت و هر درکی از واقعیت مساوی است و هیچ کدام برتر یا فرودست‌تر از دیگری نیست. بنابراین، نمی‌توانیم درباره فرهنگ‌های دیگر ارزیابی یا قضاوتی داشته باشیم و در این صورت بی‌معناست که در مورد حقیقت عینی که معادل واقعیت عینی است بحث کنیم.

این مسئله یک نمونه معمول از نسبیت است. اما برخی مفهوم حقیقت را نسبی نمی‌دانند هر چند مفهوم عقلانیت نسبی باشد. بنابراین، عقلانیت بهتر است یک

موضوع ذومراتب و مشکک لحاظ شود که هیچ شخصی کاملاً عقلانی یا غیرعقلانی نیست. این دیدگاه پلورالیسم و تکثرگرایی نام دارد. در این صورت تفاوت میان علم غربی و جادوی قوم افریقایی، همان عقلانیت کمینه و بیشینه است و همان فرهنگ‌هایی که به نظر ما عقلانیت کمتری دارند را با انتقاد عقلانی‌تر می‌کنیم. این بستر تساهلی با نسبت وینچ متفاوت است. اما اینکه به کدام معنا علم از جادو متفاوت یا عقلانی می‌باشد سؤال جدی است. بنابراین، به دیدگاه جاروی و آغاسی در مورد عقلانیت مراجعه می‌کنیم که معیار عقلانیت را نسبی کرده و عقلانیت را ذو مراتب می‌دانند (جاروی، ۱۹۶۷، ۹۸؛ آغاسی، ۱۹۷۷، ۵۴).

چه بسا گفته شود که این استدلال مبتنی بر این باور است که معرفت علمی قطعی‌تر از جادو است و حال آنکه پوپر (۱۹۴۹) نظریه‌های علمی را قابل رد می‌داند و ابطال‌پذیری را شرط لازم می‌داند که در غیر این صورت، علم صدق نخواهد کرد و معرفت علمی اصلاً قطعی نیست و نسبت به جادو هم قطعی‌تر نیست. به عبارتی هیچ تفاوتی میان علم و جادو از جهت قطعی بودن وجود ندارد. بنابراین، عقلانی‌تر بودن علم از جادو به جهت قطعیت آن نیست؛ بلکه چون علم نقدپذیرتر و انتقادپذیرتر است، منجر به قابلیت اتکا و اعتماد بیشتری شده است. پوپر (۱۹۴۹) در مقاله «به سوی یک نظریه عقلانی‌تر از سنت» به جهت سنت انتقادی همراه علم بین علم و اسطوره تمایز قائل می‌شود. او استدلال می‌کند اگر کسی دیدگاه انتقادی را پذیرفت، اسطوره‌هایش متفاوت نمی‌شود و اصل آن باقی است. بلکه بر اثر انتقاد به سوی ارائه تفسیر بهتر از جهان تغییر می‌کند (پوپر، ۱۹۴۹، ۴۴).

اما انتقاد چیست؟ یک انسان‌گرای وینچی چه بسا بگوید اگر فرهنگ‌های دیگر را نقد کنیم در معرض قوم‌گرایی خواهیم بود. اما نقد به معنای سرزنش و محکوم کردن یا تخطئه و یا حمله شخصی نیست، بلکه دلیل اینکه انتقاد را جدی می‌گیریم این است که ما را وادار می‌کند دیدگاه‌های خوگرفته و شخصی را مورد بررسی مجدد قرار دهیم. در واقع، وقتی فرهنگ‌های دیگر یا ابعاد آنها را نقد می‌کنیم این کار به منظور کم‌اهمیت یا

بی‌اهمیت جلوه دادن آنها نیست بلکه راهی به سوی بهبود و تکامل آن فرهنگ هموار می‌کنیم و البته این انتقادات به ظاهر قوم‌گرایانه یک سویه نبوده و افراد آن فرهنگ نیز در صورتی که با انتقادات ما موافق نباشند می‌توانند نقد کنند و ضد نقد عمل کنند.

مشکل عقلانیت در فرهنگ‌های دیگر در واقع تلاشی برای نقد خود، توسط متفکران غربی است. غربی‌ها با روبه‌رو شدن با فرهنگ‌های دیگر این فرصت را پیدا کردند تا قوم‌گرایی خودشان را نقد و بررسی کنند و حتی اگر آن بررسی کامل نباشد، دیدگاه‌شان می‌تواند از طریق بحث انتقادی تغییر کند. اما آیا افرادی که در سایر فرهنگ‌ها زندگی می‌کنند، دیدگاه‌شان را تغییر می‌دهند یا مورد انتقاد قرار می‌دهند؟ آیا آنها سنت غربی را جدی می‌گیرند؟ این دو مسئله مهمی است که در مورد تفکر در ارتباطات بین‌فرهنگی مد نظر است. بر اساس دیدگاه غربی‌ها مسئله این است که چطور غربی‌ها باید فرهنگ‌های دیگر را تبیین یا درک کنند اما از منظر غیر غربی‌ها مسئله صرفاً این نیست که چطور غیر غربی‌ها را باید درک و فهم کنند، بلکه مسئله این است که علم و سنت غرب را چطور بشناسند و چگونه نقد کنند؟ غیر غربی‌ها باید دو جریان را نقد کنند: الف) رد احساسی و سیاسی تفکرات غربی؛ و ب) پذیرش غیرانتقادی آن.

۷. نتیجه‌گیری

وینچ پدیده‌های طبیعی را قانون‌مدار و پدیده‌های اجتماعی را قاعده‌مدار می‌داند و این پدیده‌های اجتماعی تا آنجایی وجود دارند که قواعد وضعی ما موجود هستند. او صرفاً قواعد اجتماعی را قبول دارد و معانی نیز بر پایه قواعد حاکم بر زندگی اجتماعی تأسیس شده و تغییر می‌یابد. همین قواعد که مناسباتی درونی هستند، بحث علیت را طرد می‌کنند و نظم و ترتیبی متفاوت با علوم طبیعی ارائه می‌نمایند. این درون‌بودگی و تکثربازی‌های زبانی باعث می‌شوند که استانداردهای عقلانیت متفاوت و غیرقابل مقایسه شوند. زندگی علمی یا جادویی هر کدام معیار عقلانیت خود را دارند و هیچ فرازبانی برای قضاوت میان این معیارهای متکثر نیست. وینچ با تأسی از ویتگنشتاین نسبت و

غیرقابل قیاس بودن معیارهای عقلانیت را مد نظر دارد. به نظر او فهم کنش دیگرانی که تحت قاعده متفاوتی زیست می‌کنند، مثل کنش‌های جادویی یا دینی و همین‌طور فهم فرهنگ‌های دیگر، صرفاً با شناخت قواعد حاکم بر زندگی آنها قابل درک است و فرا زبان و فراقاعده و فرافرهنگی نداریم که حاوی این قواعد متکثر باشد. وینچ کنش‌ها را قاعده‌مدار و قواعد را منتج از زندگی اجتماعی متکثر و معیارهای عقلانیت را نیز متکثر می‌داند که با سایر صورت‌های زندگی غیرقابل قیاس است. پس ابتدا باید تشخیص داد کنش به کدام گفتمان یا پارادایم یا بازی زبانی تعلق دارد تا بتوان با معیارهای همان بخش شناخت و تعریف عقلانیت کنش و ارزیابی آن انجام شود. او صورت‌های مختلف زندگی را دارای معیارهای مختلف عقلانیت می‌داند که از متن شیوه‌های زندگی می‌جوشد، با بافت اجتماعی پیوند دارد، امری ملکوتی نیست و تا به سطح اجتماعی ارتقا نیابد در واقع معیار نیست. اما این تکثرگرایی عقلانیت احتمالاً به نسبی‌گرایی مطلق منجر نشود؛ زیرا او معتقد است هر فرهنگی معیارهای عقلانی خود را دارد و بالاخره معیاری برای ارزیابی کنش‌های عقلانی از غیرعقلانی قرار می‌دهد. بنابراین، در نظر وینچ هر صورت زندگی معیار و منطق و عقلانیت خاص خود را دارد و در چارچوب یک بازی زبانی، لاقیاسیت وجود ندارد. می‌توان در این چارچوب کنش‌های منطقی و عقلانی را از غیرمنطقی تشخیص داد و البته این معیارها وضعی و قراردادی بوده و ریشه در بافت اجتماعی دارند. بنابراین، وینچ قاعده‌مداری (قواعد اجتماعی) را دال بر عقلانیت آن کنش می‌داند و فراعقلانیتی را جهت ارزیابی سایر فرهنگ‌ها نمی‌پذیرد. عقلانیت‌های فرهنگ‌های مختلف غیرقابل مقایسه است و هر فرهنگی صرفاً با قواعد و زبان آن فرهنگ قابل ارزیابی است. از نظر او عقلانی بودن باید در متن محکوم به قواعد اجتماعی حاکم، هویت یابد و هر کس از دایره قواعد حاکم خارج شود وارد صورت جدیدی از زندگی و قواعد و بازی جدیدی می‌شود.

ابراهیم‌زاده، عیسی؛ و قاسمی، عزت‌اله (۱۳۹۴). ارزیابی شاخص‌های کالبدی مسکن شهری با رویکرد توسعه پایدار. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۷(۲۶)، ۸۴-۱۰۴.

آسایش، حسین (۱۳۸۵). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. تهران: انتشارات پیام نور.

بنتون، تد؛ و یان کرایب (۱۳۹۴). فلسفه علوم اجتماعی، بنیادهای فلسفی تفکر اجتماعی (مترجم: شهناز مسمی‌پرست و محمود متحد). تهران: آگه.

پایکین، ریچارد؛ و اوسترول، آوردام (۱۳۷۵). متافیزیک و فلسفه معاصر (مترجم: مجتبی‌وی). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

تریگ، راجر (۱۳۷۶). عقلانیت: عقلانیت علمی و اتنومتدولوژی (مترجم: هاله لاجوردی) ارغنون، ۱۵، ۱۱۱-۱۲۸.

علوی‌نیا، سهراب (۱۳۸۰). معرفت‌شناسی ریاضی ویتگنشتاین و کواپن. تهران: انتشارات نیلوفر.

ماونس، هاوارد (۱۳۷۹). درآمدی بر رساله ویتگنشتاین (ترجمه سهراب علوی‌نیا؛ چاپ اول). تهران: انتشارات طرح‌نو.

وینچ، پیتر (۱۳۷۲). ایده علم اجتماعی و پیوند آن با فلسفه (چاپ اول). تهران: سمت.

لوئیس، ویلیام هنری (۱۳۷۶). تاریخ و فلسفه علم (مترجم: عبدالحسین آذرنگ؛ چاپ اول). تهران: سروش.

ویتگنشتاین، لودیک (۱۳۷۹). در باب یقین (مترجم: مالک حسینی؛ چاپ اول). تهران: هرمس.

لیتل، دانیل (۱۳۸۱). تبیین در علوم اجتماعی (مترجم: عبدالکریم سروش؛ چاپ اول). تهران: مؤسسه فرهنگی صراط.

لطیفی، غلامرضا (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی آراء روش‌شناختی ماکس وبر و پیتر وینچ.

جاویدان خرد، ۱۶(۴۶)، ۷۵-۱۰۵.

پناهی، غلامحسین (۱۳۹۶). تبیین فلسفه یادگیری با تأکید بر نظریه یادگیری وینچ.

پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۱(۳۶)، ۱۸۱-۲۰۸.

ابراهیم‌پور، قاسم (۱۳۹۱). روش‌شناسی اندیشه اجتماعی دورکیم، وینچ و علامه طباطبایی.

معرفت فرهنگی اجتماعی، ۱۰۳، ۱۲۴-۸.

شریف‌زاده، رحمان (۱۳۹۲). اشیا فکری، اشیا فیزیکی، پیتر وینچ و توماس کوهن.

روش‌شناسی علوم انسانی، ۱۹(۷۴)، ۶۹-۸۹.

اسمخانی، محمدرضا (۱۳۹۱). مبادی فلسفی «قواعد» در علوم اجتماعی از وینچ تا

دیویدسن. جاویدان خرد، ۱۷(۳۷)، ۳۷-۵۷.

Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed.).

Chicago, IL: University of Chicago Press.

Gellner, E. (1968). The New Idealism — Cause and Meaning in the Social Sciences. In I. Lakatos & A. Musgrave (Eds.), *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics* (Vol. 49; Pp. 377-432).

Amsterdam: Elsevier.

Hollis, M. (1967). The Limits of Irrationality. *European Journal of Sociology [Archives Européennes de Sociologie]*, 8(02), 265-271.

Jarvie, I. C. (1972). *Concepts and society*. London: Routledge and K. Paul.

Popper, K. R. (1949). Towards a rational theory of tradition. In F. Watts (Ed.), *The Rationalist Annual 1949* (pp. 36-55). London: Watts Reprint H.

Winch, P. (1988). *The idea of a social science and its relation to philosophy*. New York: Routledge.

Taylor, C. (1982). Rationality. In M. Hollis & S. Lukes (Eds.), *Rationality and relativism* (1st ed., pp. 87-105). Cambridge, MA: MIT Press.

). *The Rationality of Dogmatism*. ^۱Agassi, Joseph, & Jarvie, I. C. (19

In Joseph Agassi & Ian Charles Jarvie (Eds.), Rationality: The
Critical View (pp. 431-443).
Gellner, Ernest. (1968). The New Idealism — Cause and Meaning in
the Social Sciences. In Lakatos Imre & Musgrave Alan (Eds.),
Studies in Logic and the Foundations of Mathematics (Vol.
Volume 49, pp. 377-432): Elsevier.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۳۰

دوره ۱۶، شماره ۴

پاییز ۱۴۰۳

پیاپی ۶۴

منابع

- ابراهیم‌پور، قاسم (۱۳۹۱). روش‌شناسی اندیشه اجتماعی دورکیم، وینچ و علامه طباطبایی. معرفت فرهنگی اجتماعی، ۱۰۳، ۱۲۴-۸.
- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ و قاسمی، عزت‌اله (۱۳۹۴). ارزیابی شاخص‌های کالبدی مسکن شهری با رویکرد توسعه پایدار. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۷(۲۶)، ۱۰۴-۸۴.
- آسایش، حسین (۱۳۸۵). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. تهران: انتشارات پیام نور.
- اسمخانی، محمدرضا (۱۳۹۱). مبادی فلسفی «قواعد» در علوم اجتماعی از وینچ تا دیویدسن. جاویدان خرد، ۱۷(۳۷)، ۳۷-۵۷.
- بتون، تد؛ و یان کرایب (۱۳۹۴). فلسفه علوم اجتماعی، بنیادهای فلسفی تفکر اجتماعی (مترجم: شهناز مسمی‌پرست و محمود متحد). تهران: آگه.
- پایکین، ریچارد؛ و اوسترول، آوردام (۱۳۷۵). متافیزیک و فلسفه معاصر (مترجم: مجتبی‌وی). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- پناهی، غلامحسین (۱۳۹۶). تبیین فلسفه یادگیری با تأکید بر نظریه یادگیری وینچ. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۱(۳۶)، ۱۸۱-۲۰۸.
- تریگ، راجر (۱۳۷۶). عقلانیت: عقلانیت علمی و اتنومتدولوژی (مترجم: هاله لاجوردی) ارغنون، ۱۵، ۱۱۱-۱۲۸.
- شریف‌زاده، رحمان (۱۳۹۲). اشیا فکری، اشیا فیزیکی، پیتر وینچ و توماس کوهن. روش‌شناسی علوم انسانی، ۱۹(۷۴)، ۶۹-۸۹.
- علوی‌نیا، سهراب (۱۳۸۰). معرفت‌شناسی ریاضی ویتگنشتاین و کواین. تهران: انتشارات نیلوفر.
- لطیفی، غلامرضا (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی آراء روش‌شناختی ماکس وبر و پیتر وینچ. جاویدان خرد، ۱۶(۴۶)، ۱۰۵-۷۵.
- لویس، ویلیام هنری (۱۳۷۶). تاریخ و فلسفه علم (مترجم: عبدالحسین آذرنگ؛ چاپ اول). تهران: سروش.
- لیتل، دانیل (۱۳۸۱). تبیین در علوم اجتماعی (مترجم: عبدالکریم سروش؛ چاپ اول). تهران: مؤسسه فرهنگی صراط.
- ماونس، هاوارد (۱۳۷۹). در آمدی بر رساله ویتگنشتاین (ترجمه سهراب علوی‌نیا؛ چاپ اول). تهران: انتشارات طرح‌نو.

ویتگنشتاین، لودیک (۱۳۷۹). در باب یقین (مترجم: مالک حسینی؛ چاپ اول). تهران: هرمس.

وینچ، پیتز (۱۳۷۲). ایده علم اجتماعی و پیوند آن با فلسفه (چاپ اول). تهران: سمت.

Agassi, J., & Jarvie, I. C. (1972). *The Rationality of Dogmatism*. In Joseph Agassi & Ian Charles Jarvie (Eds.), *Rationality: The Critical View* (pp. 431-443).

Gellner, E. (1968). *The New Idealism — Cause and Meaning in the Social Sciences*. In I. Lakatos & A. Musgrave (Eds.), *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics* (Vol. 49; Pp. 377-432). Amsterdam: Elsevier.

Gellner, Ernest. (1968). *The New Idealism — Cause and Meaning in the Social Sciences*. In Lakatos Imre & Musgrave Alan (Eds.), *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics* (Vol. Volume 49, pp. 377-432): Elsevier.

Hollis, M. (1967). *The Limits of Irrationality*. *European Journal of Sociology* [Archives Européennes de Sociologie], 8(02), 265-271.

Jarvie, I. C. (1972). *Concepts and society*. London: Routledge and K. Paul.

Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Popper, K. R. (1949). *Towards a rational theory of tradition*. In F. Watts (Ed.), *The Rationalist Annual 1949* (pp. 36-55). London: Watts Reprint H.

Taylor, C. (1982). *Rationality*. In M. Hollis & S. Lukes (Eds.), *Rationality and relativism* (1st ed., pp. 87-105). Cambridge, MA: MIT Press.

Winch, P. (1988). *The idea of a social science and its relation to philosophy*. New York: Routledge.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۳۲

دوره ۱۶، شماره ۴

پاییز ۱۴۰۳

پیاپی ۶۴